

Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji Perspektifinden Sınır, Mekân ve Bellek: Sarp Köyü Örneği

Border, Space and Memory from Comparative Historical Sociological Perspective: The Case of Sarp Village

Kerem ÖZBEY*

Öz

Bu çalışma, sınır olgusunu karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifinden irdelemeyi ve sınırları toplumsal belleğin mekânsal izdüşümü olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, çalışmada, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde yer alan Sarp köyünde yaşayan 60 yaş üzeri 7 kişi (5 erkek ve 2 kadın) ile sözlü tarih yöntemi aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden hareketle, sınırın tarihi üç farklı dönem (sınırın çizildiği 1921 yılından sınırın açıldığı 1988 yılına kadar olan dönem, 1988'de sınırın açıldığı dönem ve sınır açılmasından günümüze kadar olan dönem) üzerinden karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda, birinci döneminde sınırın güç, otorite ve ideoloji aracılığıyla toplumsalı sıfırladığı, ikinci döneminde eşiği aşmak, duvarı yıkmak ve sınırı geçmek şeklinde toplumsalın yükselişini sembolize ettiği ve üçüncü dönemde göç, aile, çalışma hayatı ve toplumsal cinsiyet imgelemleri temelinde toplumsalın yeniden yapılanmasını içerdiği anlaşılmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar, sınırda yaşayanların belleklerinden hareketle, sınırın her tarihsel dönemde farklı toplumsallıkları oluşturduğu, değişik mekânsallıkları ürettiği ve yeni kimlik örüntülerini meydana getirdiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır, Mekân, Bellek, Kimlik, Sarp Köyü.

Abstract

This study aims to analyze the boundary phenomenon from the perspective of comparative historical sociology and to analyze the boundaries as the spatial projection of the social memory. For this purpose, interviews were conducted via the oral history method with 7 people (5 men and 2 women) over 60 years old who lived in Sarp village situated in Turkey-Georgia border area. On the basis of interviews, the history of the border was compared through three different periods (from 1921 to 1988 when the border was closed, the year 1988 as the moment of the opening of the border and the period until today). As a result of these comparisons it was determined that the first period can be symbolized as social resetting by means of power, authority and ideology; the second period was symbolizing the rise of sociality as overcoming the threshold, breaking the wall and crossing the border and the third period can be said to symbolize a social restructuring on the basis of the migration, family, work-life and gender imaginations. After all the conclusion obtained from this research was that moving from the memories of the inhabitants of the border, this space created different social-spatial relations and shaped different identity patterns throughout its distinct historical periods.

Keywords: Border, Space, Memory, Identity, Sarp Village.

Giriş

Sınırlar, devletin, bilhassa da modern ulus-devletin egemenliğini sembolize eden ve bu egemenliğin nerede başladığını ve son bulduğunu belirleyen araçlardır. Bununla birlikte sınırlar, ulus-devletin kolektif kimliği olan ulusal kimliğin de temel toplumsal taşıyıcısı konumundadırlar. Biz ile onlar, bu taraf ile o taraf, burası ile orası, içerisi ile dışarı, yerli ile yabancı vb. dikotomiler üzerinde kurgulanan ulusal kimlik, bu kurguyu sınırlar temelinde şekillenen mekânlarda oluşturmaktadır. Bu açıdan sınır ile mekân birbiriyle doğrudan ilişkili sosyolojik olgulardır.

Sınır ve mekân ilişkisiyle doğrudan irtibatlı diğer bir sosyolojik olgu ise, bellektir. Bellek, verili tarihsel-toplumsal ilişkiler ağı içerisinde meydana gelen toplumsal yaşantılar aracılığıyla bugünü inşa etmenin ya da bugünü dün de kurmanın en kullanışlı yoludur. Her ne kadar bireylere özgü düşünülse de, bellek, esasında geniş toplumsal süreçlerin sonucunda şekillenmektedir. Bu bağlamda, bireylerin geçmişe yönelik neleri hatırladıkları ve neleri unuttukları meselesi, esasında toplumsal belleğe içkindir. Diğer bir deyişle, sınırda yaşayanların

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünün ozbey-kerem@hotmail.com

sınırın o kendine has tarihiyle olan ilişkisi oranın toplumsal belleğini oluşturur. Sınırların toplumsal değişme ve örgütlenme açısından nasıl bir işleve ve role sahip olduğunu ve sınırda yaşayanlar açısından da sınırın ne tür anlamlar içerdiğini, sınırın belleği üzerinden görmek mümkündür. Sınırdaki yaşayanlar, sınırın tarihsel serüveninde meydana gelen süreklilikleri, kırılmaları ve kopuşları, bellekleri aracılığıyla açığa çıkarmakta ya da belleklerinde somut yansımalarını bulan geçmişin sesi aracılığıyla bugünü yeniden inşa etmektedirler. Buradan hareketle, sınırda yaşayanların tarihsel süreçte sınırla nasıl ilişki kurdukları, sınıra ne tür anlamlar yükledikleri, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla ilişkilerini ne şekilde düzenledikleri, sınır üzerinden toplumsal yaşam ve örgütlenmelerini nasıl oluşturdukları, mekansal üretimlerinde sınıra nasıl bir misyon yükledikleri, sınırın çizilmesinden günümüze sınırın farklı dönemlerinde ne tür değişim ve dönüşümlerin yaşandığı ve bir bütün olarak bunların sınırda yaşayanların belleklerine nasıl yansıdığı ya da onların bellekleri aracılığıyla nasıl inşa edildiği bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal ekseninde çalışmanın temel odak noktası, sınırın toplumsal olanla ilişkisidir. Bu ilişki, sınır aracılığıyla toplumsalın sıfırlanmasını, toplumsalın yükselişini ve toplumsalın yeniden yapılanmasını içermektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada, 1921 yılında çizilen Türkiye-Gürcistan sınırı (o zamanki adıyla Türkiye-SSCB sınırı) üç farklı dönemde ele alınmıştır. Sınırın üç farklı döneminde meydana gelen değişimlerin izini sürmek ve bu dönemleri birbiriyle karşılaştırmak amacıyla, Türkiye-Gürcistan sınırının hemen bitişiğinde yer alan Sarp köyünde yaşayanlarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek onların kolektif belleğine başvurularak bir sözlü tarih çalışması oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerden ilki, 1921 yılında sınırın çizilmesiyle başlayan ve sınırın insan ve araç trafiğine açıldığı 1988 yılına kadar devam eden dönemdir. Bu dönemin temel özelliği, sınırın karşılıklı geçişlere kapalı olmasıdır. 1921'den 1937'ye kadar pasavanla kısmi geçişler mümkün olsa da, 1937'den sonra sınır her iki tarafa bütünüyle kapanmış ve bu kapanma 1988 yılına kadar devam etmiştir. Sınırın ikinci dönemi, 31 Ağustos 1988 yılında sınırın açıldığı dönemdir. Bu dönemin temel özelliği, ortadan ikiye bölünen köydekilerin aile ve akraba üyeleriyle birleşmeleri ve her iki tarafın da birbirini tanıma yönündeki çabalarının ön plana çıkmasıdır. Sınırın üçüncü dönemi ise, sınırın açılmasından günümüze kadar süren dönemdir. Bu dönemin temel özelliği ise, sınırın her iki tarafında bulunanların iç içe geçişlerle birlikte yeni ilişki ağları ve biçimleri kurmaları ve yeni aidiyet duyguları oluşturmalarıdır.

Çalışmanın alan araştırmasının yapıldığı Sarp Köyü, Karadeniz kıyısında Türkiye ve Gürcistan sınırına bitişik bir şekilde konumlanan bir köydür. Bu köy, 1921'de Türkiye-Sovyetler Birliği sınırının çizilmesiyle birlikte iki ayrı yerleşim birimine bölünmüştür. Köyün Türkiye tarafında kalan bölümü Sarp, Gürcistan tarafındaki köy ise Sarpi ismini almıştır. Batum'a 20 km, Hopa'ya 12 km uzaklıkta olan bu sınır köylerinde yaşayan yerli nüfus Lazdır ve Lazcayı anadil olarak konuşurlar. Sarp Sınır Kapısı bu iki köyün ortasında yer alır. Gümrük kapısı açılıncaya kadar bu köydeki ailelerin temel geçim kaynağını çay ziraatı oluşturuyordu. Sınır kapısının açılmasına paralel olarak ticaret ve nakliyecilik faaliyetlerinin önemli bir geçim kaynağı haline gelmesi, köyde yaşayan ailelerin gelir seviyesinde kayda değer bir yükselmeyi sağlamıştır. Benzer birçok örnekte olduğu gibi, ekonomik refah düzeyi yükseldikçe söz konusu yerleşimin nüfus için çekim merkezi haline dönüşerek kentleşme doğrultusunda bir dönüşüm geçireceği öngörülebilir. Ne var ki, yerleşimin topografyası bunun önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Zaten coğrafyanın bu elverişsiz özelliğinden dolayı köyün ismi Sarp olmuştur (Koday, 1994).

Çalışmada karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik perspektife başvurulmuştur. Bu perspektif literatürde *karşılaştırmalı tarihsel-sosyolojik yöntem* ya da *tarihsel karşılaştırmalı araştırma* olarak da bilinmektedir. W. Lawrence Neuman'a (2014, s.605-606) göre ise, tarihsel karşılaştırmalı araştırma, üç boyutta düzenlenebilir. Birincisi, araştırmacı tek bir ulusta ya da küçük bir uluslar kümesinde olanlara mı odaklanıyor, yoksa pek çok ulusu inceleme girişiminde

mi bulunuyor? İkincisi, araştırmacının zamanla ya da tarihle ilişkisi nasıl? Geçmişte tek bir döneme mi odaklanıyor, uzun yıllar boyunca gerçekleşen olayları mı inceliyor, yoksa şimdiki zamanı ya da yakın dönemi mi araştırıyor? Son olarak, araştırmacı temelde nicel verilere mi yoksa nitel verilere mi dayanıyor? Bu çalışma, Neuman'ın ileri sürdüğü boyutlardan ikinci ve üçüncü boyutla doğrudan ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, çalışmada, tarihsel dönemlerin karşılaştırılmasına odaklanılmaktadır, çünkü araştırmacı zaman ve tarihle yakından ilişkili olup, uzun yıllar süren olaylar çerçevesinde şimdiki zamanı ve yakın dönemi incelemektedir. Bu nedenle, çalışmada, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji perspektifine dayanan tarihsel karşılaştırmalı araştırma yöntemi esas alınmıştır.

H. Pınar Şenoğuz'a (2014, s.105) göre, sınır çalışmaları, yazılı tarihin kaydetmediği veya farklı kaydettiği olay ve deneyimleri incelemeye yarayan sözlü tarih yönteminden yararlanmaktadır. Leyla Neyzi'ye (2013, s.10) göre, sözlü tarih, yazılı tarihte tartışmaya yol açmış veya göz ardı edilmiş olayların incelenmesine önemli bir katkıda bulunabilir. Sözlü tarihle, belgelere dayalı tarih arasındaki en önemli farklardan biri, sözlü tarih görüşmelerinin bu tarihi olayların yaşandığı dönemde değil de, daha sonra ve belleğe referansla yapılmalarıdır. Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını anlamayı sağlar. Paul Thompson'a (1999, s.10) göre ise, sözlü tarihle yapılan, geçmişi anlamlandırma sürecidir ve bu süreçte sözlü tarih, geçmişte yaşanan olaylarda yer alan farklı ve sıradan insanı kendisine hedef seçer ve insanı tarihle birleştirir. Böylece, tarih ile toplumun sıradan kesimi arasında bir bağ yaratılır. Tarihe yeni bir şeyler katılan bu sürecin sonunda, geçmişte benzeri görülmemiş değişim dönemleri, bu değişimleri yaşayan insanlar aracılığıyla doğrudan anlatılır ve bunlar gelecekte kullanılmak üzere kayda geçer. Tarih, yazılışında ve sunulduğunda her türlü insana merkezi yer vermekle büyük kazanımlar elde eder. Bu bağlamda, çalışmada, sınırın üç farklı tarihsel dönemini karşılaştırmak amacıyla, *sözlü tarih yöntemine* başvurulmuştur. Sarp köyünde yaşayan 60 yaş üzeri 7 kişi (5 erkek ve 2 kadın) ile sözlü tarih yöntemi aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasından elde edilen bulguların değerlendirilmesinde, görüşülen kişilerin yaklaşımlarını belirgin bir hale dönüştürmek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve meslek kategorilerine de yer verilmiştir.

Sınır, Mekân ve Bellek

Sosyolojik olarak sınır ve mekan toplumsal bellekten ayrı düşünülemez. Yakından bakıldığında, bu olguların ortak özelliği, doğal ya da fiziksel gibi görünmelerine rağmen, esasında toplumsal birer ürün olmalarıdır. İnsan toplumunun bir ürünü olarak ortaya çıkmaları sebebiyle, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal boyutları içeren söz konusu olgular, her ne kadar birbirleriyle eşgüdümlü ve örgütlenmiş olsalar da, daha temelde her biri kendi içinde çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle, sosyal bilimlerin ve daha özelde sosyolojinin güncel kavramlarından olan bu olguların bütünlüklü bir analizi için, her birini kendi özelinde anlamak yerinde olacaktır.

Hastings Donnan ve Thomas M. Wilson'a göre (2002, s.86) sınır, devlet iktidarının uzamsal olarak ulaştığı en uç yerin, siyasal kontrol göstergelerinin ve devletin kendi içindeki veya devletlerarasındaki siyasal iktidar değişikliklerine ilişkin göstergelerin ifadesidir. Servet Karabağ'a göre (2014, s.3) ise sınırlar, harita ve arazide devletlerin yetki ve egemenlik hatlarını gösterirler. Bu hatlar boyunca devletler birbirleriyle fiziksel temas kurar ve işbirlikleri geliştirirler. Sınırlar aynı zamanda tartışma ve çatışmaların yaşandığı ve devletlerin birbirlerini derinden etkiledikleri hatlardır.

Toplumsal değişme, diğer alanlarının yanı sıra sınırlarda da ortaya çıkmakta, sınırlar aracılığıyla varlık kazanmakta ve sınırlar üzerinden gerçekleşmektedir. Sınır, insanın ve toplumun pratik yansımaları olarak tezahür etmektedir. Sınırlar, toplumsalın bir üretimi olarak

belirmekte ve toplumlar sınırla kurdukları ilişkiler temelinde kimliklerini inşa etmektedirler. Hem bireysel hem de kolektif kimlikler sınırla kurulan ilişki biçimlerine göre şekillenmektedir. Sınırlar, kimlik ifade etmenin temel araçlarını oluşturmaktadırlar. Nitekim sınırın inşası, esasında kimliğin inşası anlamına gelmektedir.

Sınır gibi mekân da, kimlik inşa etmenin temel araçlarından biridir. Şenol Göka'ya (2001, s.8) göre, mekân, Arapça'dan dilimize geçen ve *kevn* yani olmak kökünden türeyen bir kelimedir. Genellikle oturulan yer anlamında kullanılmakla birlikte bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya ve kainat anlamlarını da içermektedir. David Harvey (2003, s.11) için mekân, ontolojik bir kategori değil, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir. Mekânsal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin olduğu cansız nesnelere olarak değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin mekânsal olmasıyla aynı tarzda içeren şeyler olarak görülmektedir. Henri Lefebvre'ye (2015, s.67) göre, bir toplumun mekânsal pratiği kendi mekânını yaratır. Bu mekânı diyalektik bir etkileşim içinde ortaya koyar ve varsayar: ona hâkim olarak ve ona sahip çıkarak yavaşça ve kesin olarak üretir. Analize tabi tutulduğunda, bir toplumun mekânsal pratiği mekânını deşifre edilerek keşfedilir. Ömer Aytaç'a (2006, s.881) göre, burada hareket noktası, toplumun, toplumsalın mekânda yayılışı, mekânın üretim süreçleri, mekân üzerindeki iktidar ilişkileri, mekânın toplumsal ontolojisi ve de toplumsal kavrayışımızda mekânın ne ölçüde kılavuzluk edeceği sorunudur. Zira toplumsala dair zihinsel arketipler, bilişsel haritalar mekâna sinmiştir ve mekânsal olan, yaşamın, tarihin, bellek ve kimliğin konfigürasyonlarıyla bizi yüzleştirir, bir bakıma, zamanın ruhuna bizi tanık kılar. Mekân bir bakıma, zamanın, düşünce ve imgelem dünyalarının yansıdığı birer ayna gibidir. Her zamanın ve her toplumun farklı mekân temsilleri vardır. Mekân, toplumsallığın, politik olanın, kültürel ve düşünsel imgelerin sindiği, vücut bulduğu bir gerçekliğe karşılık gelir. Bu yönüyle nötr bir form değil, aksine, politiktir ve toplumsallığın türlü ifade araçları için işlevsel bir araç durumundadır. Mekân, bu açıdan, sosyolojik bir formdur. Köksal Alver'e (2007, s.12) göre ise, mekân, insanın ve toplumun pratik yansımalarından biridir. İnsan ve toplum mekânda varlık kazanır, mekânda oluşumunu gerçekleştirir ve mekânda dönüşür. İnsan ve toplumun bir yerle irtibat kurmaksızın, bir yere bağlanmaksızın oluşması söz konusu olamaz. İnsan, mekân üreten ve kendini mekânla ifade eden niteliğinden dolayı mekânın bir kimlik unsuru olarak ortaya çıkması söz konusudur. Mekân sadece insanın varlığını çevreleyen yer olmanın ötesinde bir değer olarak da kabul edilmektedir. Kendini belli mekânlarla ifade eden yahut belli mekânlar etrafında konumlandırılan insan için mekân, bir referans haline gelmektedir.

Sınır ve mekân arasındaki söz konusu ilişkiyi anlamamızın temel bir yolu ise, toplumsal bellektir. Toplumsal bellek, bireylerin deneyimleri ve toplumsal yaşantıları aracılığıyla bugünü anlamamızın temel bir anahtarıdır. İrem Gürşimsir'in (2012, s.32) de vurguladığı gibi, belleği deneyim ve yaşantı üzerinden kurma gerekliliği, onun hem niteliksel hem de niceliksel oluşunun kabulünü göstermektedir. Bu görüşler içerisinde bellek, hem maddi olarak verileri işleyen bir yapıdadır, hem de duygular ve anlam ile keyfiyet özelliği taşıyan ve oluş anlamında imkân ve mekâna sahip olandır. Paul Connerton'a (2014, s.27) göre, toplumsal bellek dediğimiz şeyin, en iyi biçimde tarihin yeniden kurulması olarak adlandırılabilir, çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisi ancak onların bıraktığı izlerden yola çıkılarak edinilebilir. Bu bakımdan, insan ve toplumun geçmişteki etkinliklerini anlamamızın en temel yolu, toplumsal belleğe başvurmaktır. Toplumsal bellek aracılığıyla, hem geçmişteki yaşantının nasıl bir deneyim oluşturduğu, hem de geçmişin deneyiminin nasıl belleğe işlendiği ya da ne şekilde yansıdığını anlamak zor olmayacaktır.

Pierre Nora'ya (2006, s.17) göre, sürekli olarak hafızadan söz etmemizin bir tek nedeni olabilir: Artık hafıza yok, hafıza mekânları var. Alver'e (2017, s.271) göre, bir hafıza birimi olan mekân, insana dair pek çok şeyi taşır, temsil eder, tanımlar ve gösterir. İnsanın unuttuğu,

hayatın hızına kurban verdiği kimi ayrıntıları mekâna depolar. Mekân söz, dil, hatıra, mana haline gelir; büyük hafızaya kapı olur. Çünkü mekân kendine dokunan, bakan ve kendini dokuyan o hayatı, o hatırayı muhafaza eder, hafızasına alır ve zaman zaman bu hazineyi hisseler dağıtır. Kolektif hafızanın kaydedilmesi, sürdürülmesi ve taşınması için mekânın varlığı önem arz eder. Hafıza mekâna ihtiyaç duyar; mekânsal inşayı gerektirir. Mekân, hayatı tutar, saklar, barındırır, zamanın unutturan rüzgârına karşı korur. Hemen her mekânın hafıza oluşturma gücü vardır; hemen her mekân büyük hafıza ikilemine dâhil olma potansiyeline ve gücüne sahiptir. Ancak daha özel yaşantıların, durumların, hadiselerin, yönelimlerin, kırılmaların, tarihlerin kavşağında yer alan mekânlar, özellikler hafıza mekân yönüyle öne çıkar. Toplum derinden etkileyen, sarsan, var eden ve böylece toplumun ortak hafızasında, ortak yaşantısında ve hissiyatında yer eden olayların vuku bulduğu mekânlar toplumun bir değeri haline gelir.

Sınırlar, toplumsal belleğin mekânsal izdüşümünü oluşturmaktadırlar. Sınırdaki yaşayanlar, içinde buldukları mekânda kendi kimliklerini üretmekte, bu kimliklerini mekâna taşımakta ve bu mekânın bir parçası haline gelmektedirler. Sınırlar, toplumsal belleğin görünür olduğu mekânların başında gelmektedir. Latife Akyüz'e (2014, s.85-87) göre, sınır bölgeleri artık sadece ulus-devletlerin egemenlik alanlarını belirleyen çizgiler değil, kültürlerin karşılaştığı, çatıştığı, sosyal ve kültürel kimliklerin yeniden kurulduğu yaşayan mekânlar olarak ele alınmaya başlanmış ve kültür, kimlik, yer/mekân gibi kavramlar sınırdaki görünüşleriyle tartışmaya açılmıştır. Sınır bölgeleri, hem birbirinden dikenli teller, güvenlik noktaları, gözetleme kuleleriyle ayrılmış iki ayrı mekân, hem de çoğu zaman her iki yakada benzer yaşamları sürdüren insanların olduğu tek bir mekân gibidir.

Sınır bölgelerinde meydana gelen değişimler, mekâna yansımakta, mekânda görünür hale gelmekte ve mekânı şekillendirmektedir. Bu değişimlerin izini sürmek, ancak bu mekânın öznelere olan sınır insanların toplumsal belleğine odaklanmakla mümkün hale gelmektedir. Sınırdaki yaşayanların kolektif belleğine yansıyanlar, aynı zamanda sınırın kendine has bir belleği olduğunu, bu bellek içinde de çok sayıda toplumsal olgunun ve değişimin yer aldığını göstermektedir. Çünkü sınır, bir toplumsal bellek mekânı olup, orada bulunanlara, orasıyla ilişki ağları oluşturanlara ve orayı araştıranlara çok şey söylemektedir. Sınır bölgelerinde yaşayanların geçmişi nasıl deneyimlediklerini, geçmişle ne şekilde bir bağ kurdukları, geçmişte sınırdaki ne tür ilişki ağları oluşturduklarını ve geçmiş aracılığıyla bugünü nasıl kurduklarını anlamamanın en öncelikli yolu, sınırın belleğine başvurmaktır. İşte bu sebeple, toplumsal belleğin mekânsal bir izdüşümü olan sınır, kendi tarihsel süreklilik, kırılma ve kopuş çizgisi içinde değişik anlamları üretmekte, farklı ilişki ve etkileşim biçimlerini açığa çıkarmakta ve çok yönlü ve karmaşık yapısının sorgulanmasının yolunu açmaktadır. Türkiye-Gürcistan sınırı ve bu sınırdaki yer alan Sarp köyü de, konuyla ilgili önemli bir örneği sunmaktadır.

Toplumsalın Sıfırlanması: Güç, Otorite ve İdeoloji

Toplum, kuşkusuz bir etkileşimler sahasıdır. Bu saha içerisinde toplumsalın inşası, toplumsal yapı ve bu yapıyı oluşturan toplumsal kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Toplumsal kurumlar üzerinde şekillenen etkileşimler sahası ve ilişki ağları, uzun tarihsel süreçler neticesinde güçlü ve sıkıca kaynaşmış bir yapıya dönüşmektedirler. Bu nedenle, söz konusu yapısı nedeniyle toplumsalın herhangi bir yerinde bir sıfır noktası tayin etmek, diğer bir ifadeyle ilişki ağlarını sıfırlamak oldukça güçtür. Ancak yine de buna yönelik çeşitli yönelimler verili tarihsel-toplumsal ilişkiler ağı içerisinde var olmuştur. Nitekim modern ulus-devletler, kendi egemenlik sahalarını oluştururken, sınırlar aracılığıyla toplumsalı dönüştürerek toplumsal etkileşim ve iletişim sahalarında çeşitli sıfır noktaları oluşturabilmektedirler. Her ne kadar toplum güçlü ve sıkıca kaynaşmış bir yapıya sahip olsa da, sınırlar bu yapıyı ulus-devletin amaçları doğrultusunda dönüştürmektedirler. Toplumsalın inşası belirli bir mekânda

gerçekleştiği için, mekânı dönüştürmek, esasında toplumsalı dönüştürmek anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle, sınırlar, toplumsal ve kültürel pratiklerin aktarıldığı, içerildiği ve şekillendirildiği bir mekân olmanın yanı sıra, aynı zamanda söz konusu mekânı dönüştürmenin bir aracı olarak da işlev görmektedir. 19. ve 20. yüzyılda sınırlar, ulus-devletlerin egemenlik sahalarını sabitlemek ve bu sahayı çitlemek amacıyla toplumsalı çok farklı mekânlara bölmüş ve bu mekânlar ekseninde toplumsal ilişki ve etkileşimler sahasında bir sıfırlanma meydana getirmiştir. Söz konusu sıfırlanma sebebiyle sınırlar, sınır bölgelerinde yaşayanların toplumsal ilişki ve etkileşim biçimlerini de doğrudan etkisi altına almıştır.

Türkiye-Gürcistan sınırının birinci dönemi, toplumsalın sıfırlanması açısından özgün bir örnek sunmaktadır. Sınır, çizildiği dönemden başlayıp günümüze dek çok çeşitli kırılmaları ve kopuşları bünyesinde barındırmıştır. Bu bağlamda, sınırın çizilmesiyle ikiye bölünen Sarp köyünde yaşayanların sözü edilen döneme ilişkin yaklaşımları şu şekildedir:

“Benim halam mesela, 1950’lerde, gece karşı tarafa ışık yakıyor, ışık yaktığı için Sibiry’a sürgüne gitti. 6-7 sene orada kaldı. Gece bu tarafa ışık yakıyor diye, o durumda Sibiry’a gönderdiler. Bizde de vardı. Bizim taraf o derece şey durumu yoktu. Bizim tarafta hudut açılıncaya kadar karşı tarafa işaret etmek yasaktı. Levhalar dikerdiler, karşıki tarafa işaret etmek, karşıyı fotoğraf çekmek yasaktı. O zamanlar vardı. Fotoğraf çekemezdin karşı tarafı, elini uzatamazdın, yasaktı” (Erkek, 72, Ortaokul, Emekli Polis).

“Eskiden çok zordu. Karşıya bakamazdık. Biz karşıya baktığımız zaman, onlar korkudan beriye bakamazlardı. Onlar bize bakamıyordular. Benim amcamın oğlu hududun o tarafındadır. Biz okula giderdik, ben ekseri o yolu gezerdim, acaba karşıdan amcalardan birini görmüyüm gibilerinden. Biz bakardık, onlar beriye bakamazdı. Yani bize bakamazlardı. 70 sene biz karşıdan haber almadık. Eskiden kimse huduttan ötede ne olduğunu bilmiyordu ki. Hiç haberimiz bile yoktu. Ne vardı ne yoktu karşıda, sen ne biliyordun, biz de aynısını biliyorduk. Eskiden karşıya geçemezdik. İcabında resim bile çektirmezlerdi. Yasaktı. Şimdi neredeyse köyler birleşmiş durumda. Şimdi Hopa’ya gittiğin gibi Batum’a da gidebiliyorsun” (Erkek, 77, İlkokul, Emekli Elektrikçi).

“Sınır bahçe hududu gibidir. İki devlet arasındaki protokol icabı yapılmış bir çizgidir. Yani izinsiz gidip gelme olmaz. Onların bize nasıl baktığını bilmezdik. Orayı kapalı kutu gibi görüyorduk” (Erkek, 83, Lise, Emekli Öğretmen).

“Karşıya böyle bakamıyorduk ki. Jandarmalar geliyordu, karşıyla konuşuyorlar diye. Çok baskı vardı o zaman. İneklerimiz kaçınca, ineklerimizi dövüyorlardı, yakalıyorlardı. Bizim askerler de niye bıraktınız diye, benim 80 yaşında dedem vardı, dedeme sopa atıyordu ki, inekleri niye bıraktınız diye. Öyle sıkıydı. Çok yasaktı o dönem. Biz öyle yaşadık o zaman. Karşıya bakamıyorduk, ben pencereden devamlı karşıya baksaydım, karşıya bakıyor, konuşuyor diye şikâyet ederlerdi, biri görseydi. Benim kayınvalidem oralıydı, Gürcistanlıydı. Böyle bakıyordu, acaba benim kardeşlerim beni görüyor musunuz, kaç senedir görmemiş, yavaş yavaş kendine konuşuyordu kadın. Jandarmalar geldiler. Ne oldu dedim, niye geldiniz, burada yaşlı bir kadın karşıya konuşuyormuş. Onun konuştuğunu ben anlamıyorum, 80 yaşında kadın dedim, karşıya ne konuşacak, ne diyorsunuz dedim. Nasıl konuşacak ki dedim. Acaba dedim sizin kardeşleriniz, anneniz-babanız orda olsa dedim, annem-babam beni görmüyor demez misiniz dedim. Öyle sakın sakın konuşuyordu dedim. Kendi konuşuyordu, kendi duyuyordu dedim” (Kadın, 78, İlkokul, Ev Hanımı).

“Sınır, iki devlet arasındaki bir çizgidir. Bizim sınırın daha ayrı bir özelliği vardır. Çünkü akrabalarımızın yarısı orada, hatta çoğu orada. Hem anne tarafından, hem baba tarafından. Sınır açılmadan önce biraz daha kapalıydı. 80’e kadar çok sıkıydı sınır. Karşı taraf bize taraf bakamıyordular. O kadar sıkıydı. Çok sıkıydı, komünizm rejiminde çok sıkıydı. Burada bir subay vardı. Onunla birlikte sınır deresinde alabalık yakalıyorduk oltayla. Hemen hududun yanında hanımın halasının torunu, babamın da teyzesinin torunu, evin avlusunu süpürgeyle süpürüyordu. Komutana dedim ki, komutanım, bu benim teyzem oluyor, e konuşsana dedi. Dedim ya olmaz ki. Ya konuş konuş, korkma, ben buradayım. 70’li yıllar, daha askere gitmemişim. O zaman Lazca Saniye teyze Saniye teyze diye çağırdım, elindeki süpürgeyi aynen yere bıraktı ve kaçtı. O kadar sıkıydı orası. Bak dedi komutan, kaçtı dedi. Korktu dedim ne yapsın. Bizim

askerler de fotoğraf çekmeye müdahale ediyordu. Hatta şu köyün girişinde yasak bölge, askeri bölge diye yazıyordu. Öyle çok sıkıydı. Köy girişinde bile, biz buranın vatandaşı olduğumuz halde, asker bize kimlik soruyordu, bizim asker. Tanıyor, amca nasıl diyor, kimliğin üzerinde mi diyor” (Erkek, 67, İlkokul, Emekli Çay İşçisi).

Sınırdaki yaşayanların geçmişte yaşadıkları deneyimler ve belleklerine yansıyanlar, sınırın güç ilişkilerinin sembolize edildiği mekânlar olduğunu göstermektedir. Sınırın bir tarafında yaşayanların karşı tarafıyla temasını ortadan kaldırmak, sınırı militarist bir anlayışla kontrol etmek ve sınırdaki yaşayanları denetim altına alarak orada bir tahakküm kurmak, sınırın güç ilişkilerinin serimlendiği mekânlar olduğuna işaret etmektedir. Anssi Paasi'nin (1998, s.82) de vurguladığı gibi, sınırlar, güç ilişkilerinin ifadeleridir. Kurumlar olarak onlar, örtülü ya da açık norm ve değerleri ve yasal ve ahlaki kodları somutlaştırır. Dolayısıyla onlar, sosyal eylemi kurar ve hem engeller hem de motivasyon kaynakları olabilirler. Sarp'ta yaşayanlar açısından sınır, çok katı kurallara sahip mekânlar olarak onların yaşamları üzerinde denetim kurmaktadır. Onların toplumsal belleğinde sınır, gücü temsil etmektedir. Güç ilişkilerinin gölgesinde sınır, insan faktörünü dışarıda tutan, her türlü toplumsal ilişkinin önüne set çeken, bireyi, aileyi ve bütün bir toplumu ortadan ikiye ayıran bir mekân olarak ortaya çıkmaktadır. Lefebvre'nin (2015, s.85) de belirttiği gibi, her mekân, bireysel ve kolektif bir özne olan, zira her zaman bir grubun, bir sınıfın üyesi olan ve bu mekâna sahip olmaya çalışan faillerden önce gelir. Önceden olduğu varsayılan bu varoluş, bu öznenin mevcudiyetini, eylemini, söylemini, yeterliliği ve performansı koşullar: bununla birlikte, bu öznenin mevcudiyeti, eylemi ve söylemi bu mekânı hem varsayar hem inkâr eder: onu engel olarak, dirençli bir nesneleşme olarak hisseder; kimi zaman, -beton duvar misali- amansızca serttir, azıcık da olsa bir değişiklik yapmak güçtür; dahası, çok katı kurallar bu mekânlara, dönüştürücü tarzda dokunmayı yasaklar. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Soğuk Savaş Dönemi, sınırın birinci dönemine karşılık gelen bir dönem olup, iki farklı güç bloğunun birbiriyle mücadele içinde olduğu, bu mücadelenin de mekânsal açıdan toplumsalı sıfırladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, iki farklı güç odağı arasındaki çatışma, doğrudan sınırlarda ortaya çıkmış, sınırları etkisi altına almış ve sınırlara yansımıştır. Bir tarafta sosyalist iktidarın, diğer tarafta da kapitalist iktidarın güç ilişkilerinin çatıştığı mekânlar halini alan sınırlar, söz konusu iktidarların gücünü temsil eden aygıtlar olması hasebiyle toplumsala nüfuz ederek mekânsal açıdan bir sıfırlanmaya sebebiyet vermişlerdir.

Sınırlar, güç ilişkilerine bağlı çatışmaların yaşandığı mekânlar olmanın yanı sıra aynı zamanda bir otorite imgelemine de sembolize etmektedirler. Sınırlar, baskı ve tahakküm kurarak ve yasaklar oluşturarak sınırdaki yaşayanları siyasi otoritenin iktidarını temsil eden mekâna dâhil etmekte ve onların sınırın karşı tarafıyla olan beşeri münasebetlerini de yapıbozumuna uğratmaktadır. Deniz Genç'e (2014, s.42) göre, sınırların siyasi süreçler olduklarının altını çizmek gerek, çünkü bir devletin veya herhangi bir siyasi yapının otoritesini ve yetkisini tatbik edebilmesi için tanımlanmış, işaretlenmiş bir ülkeye ihtiyacı var. Devletin veya siyasi yapının, otoritesini ve yetkisini tatbik edebileceği; meşru fiziksel güç ve şiddet kullanımının nihai noktalarını işaretleyen sınırlar, bu siyasi yapının da en temel tanımlayıcılarından biri olarak siyasi niteliğinde karşımıza çıkıyorlar. Nitekim Sarp'ta yaşayanların sınırın karşı tarafında yer alan Sarpi köyünde yaşayanlara bakıp bakmadıklarını, onlara el sallayıp sallamadıklarını ve onlarla konuşup konuşmadıklarını aralıksız denetleyen bir politik göz, bu vesileyle sınırın her iki yakasında yaşayanlar üzerinde bir baskı ve tahakküm kurarak kendi otoritesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, sınırdaki yaşayanların belleğinde sınır, baskı ve tahakkümün yanı sıra yasak olanı da temsil etmektedir. Sınırlar, orada yaşayanlara çok çeşitli yasakları dayatmaktadır. Sarp'ta yaşayanların aktardıklarından hareketle ve yukarıda da ifade edildiği üzere, bu yasaklar, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla konuşmamak, onlara bakmamak ve el sallamamak, karşı tarafın fotoğrafını çekmemek şeklinde belirgin bir hal almıştır. Bu yasaklar, Sarp'ta yaşayanların karşı taraftan bihaber yaşamalarına, onlardan soyutlanmalarına ve hiçbir

beşeri temas kurmamalarına neden olmuştur. Dahası sınırdaki yaşayanlar sözel ve fiziksel şiddete uğramış ve sürekli korku altında yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Dolayısıyla, sınırdaki yaşayanların belleklerinde sınır, hem baskı ve tahakkümü hem de yasakları içeren bir otorite imgelemine temsil etmiştir.

Otorite imgelemine yanı sıra sınırın sembolize ettiği diğer bir imgelem ise, ideolojidir. Terry Eagleton'a göre (2005, s.56) ise, ideoloji, çıkar çatışması durumlarında toplumsal grupların çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesi anlamına gelir. Bu anlamıyla ideoloji, kendi çıkarlarını gözetken toplumsal güçlerin, bir bütün olarak toplumsal iktidarın yeniden üretilmesinde merkezi önem taşıyan meseleler uğruna çatıştığı ve çarpıştığı söylemsel alan olarak görülebilir. Bu bağlamda, güç ve otorite gibi ideoloji de, sınırdaki yaşayanların kolektif hafızalarına yansıyan temel bir imgelemdir. İdeoloji, sınırın insan toplumunun bir ürünü olmasına rağmen, esasında bu toplumsallıktan bağımsız bir şekilde işlediğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, sınır, onu üretenleri bölmenin bir aygıtına dönüşmüştür. Sınırın köyü ortadan ikiye bölmesinin bir sonucu olarak, Sarp'ta yaşayanlar, bir asra yakın bir süre iki farklı mekânda ama birbirlerinden yalıtılmış şekilde bir yaşamı deneyimlemiştir. Bu deneyim kuşkusuz onların belleklerine kazınmıştır. Sınırın bir köyün ortasından geçirilerek çizilmesi ve bu çizginin de yaklaşık bir asra yakın bir süre insan ve toplum yaşamı üzerinde baskı ve tahakküm kurması, esasında sınırların ulus-devletlerin egemenlik sahalarını sembolize etme konusunda insan ve toplum faktörünü gözetmediğini ve sürekli bu faktörü dışarıda tuttuğunu da ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, ulus-devletler insan ve toplum için değil, bilakis, insan ve toplum ulus-devlet içindir düsturuyla sınırlar çizilmiş ve bu çizikler ortaya çıkardığı sonuçlar açısından sınırdaki yaşayanların toplumsal belleğine de nakşedilmiştir. Sınırların insan ve toplumu merkeze almamasının arkasında yatan temel motivasyon ise, bu sınırların ideolojik aygıtlar olarak işlevselleştirilmeleridir. Türkiye-Gürcistan sınırı, bir tarafı kapitalizm diğer tarafı sosyalizm ideolojileriyle çevrelenmiş hatlar olmaları sebebiyle, ideolojiler bu sınır bölgesinde insan ve toplumdaki daha yüce bir değer olarak hayat bulmuşlardır. Söz konusu ideolojilerin gölgesinde çizilen sınırlar, toprak ya da haritadan ziyade sınırdaki yaşayanların zihinlerinde, tahayyüllerinde, belleklerinde çizilmişlerdir. Bu nedenle, katı ideolojik yapıların araçlarına dönüşen sınırlar, oluşturdukları güç, baskı, yasak ve bölünmelerle toplumsalın sıfırlanmasına neden olmuştur.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, 1921'den 1988'e kadar olan birinci dönem, Sarp'ta yaşayanların toplumsal belleklerinde sınırın güç, otorite ve ideoloji imgelemlerini temsil ettiği bir dönem olmuştur. İnsan ve toplum yaşamının sınır aracılığıyla iki farklı mekâna bölündüğü, bu bölünmenin siyasi otoritelerin güç mücadelelerinin bir mekânı olarak şekillendiği, bunun sınırdaki yaşayanlar üzerinde bir otorite oluşturduğu ve çeşitli ideolojiler temelinde toplumsalın da sıfırlandığı görülmüştür. 1921 ile 1988 yılları arasında bahsi geçen sınır, toplumsalı hem ortadan ikiye bölmüş, hem de bu bölünmenin sonucunda toplumsal ilişkileri sıfırlamıştır. Ancak 1988 yılı itibarıyla bu durum köklü bir değişim uğramıştır.

Toplumsalın Yükselişi: Eşiği Aşmak, Duvarı Yıkma, Sınırı Geçmek

Toplumsalı güç, otorite ve ideoloji pratikleri kapsamında dönüştürmek her ne kadar mümkün gözükse de, bu dönüşüm uzun erimli olmayabilir. Çünkü toplumsalın sınırları, devletin sınırları gibi belirgin değildir. Toplumsal etkileşimin sınırları, toplumsal değişmeye koşut olarak sürekli değişmekte ve karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya dönüşmektedir. Türkiye-Gürcistan sınırının ilk dönemi her ne kadar toplumsalın sıfırlanması sürecini içerse de, 1988 yılı itibarıyla başlayan ikinci dönemde, söz konusu süreç yerini toplumsalın yükselişine bırakmıştır. 1988 yılıyla birlikte, hem sınırın tarihinde, hem de sınırdaki yaşayanların toplumsal belleğinde çok çeşitli kırılmalar ve kopuşlar oluşmuştur. Bu kırılmaların ve kopuşların sınırdaki

yaşayanların belleklerine nasıl yansıdığı ve sınırın açılmasıyla birlikte ne tür değişimlerin yaşandığını sınırdaki yaşayanların bakış açıları üzerinden anlamak mümkündür:

“Hudut açıldıktan sonra, benim yakın akrabalarım karşıda. Ana tarafımdan da, baba tarafımdan da karşıda akrabalarım var. Şimdi geçişler serbest. Görüşme imkânın oluyor, cenazelere gidiyorsun. O zamanlar hareketli durumlar olmuş. Mesela benim annem sağdı o zaman, hudut açıldığı zaman, 30-40 sene dayılarım, dayılarımın çocukları, ondan sonra halam, halamın çocukları, torunları, senelerce birbiriyle görüşmeyen kişiler, o zaman birleşme durumu olmuş. Karşiki köy ile bizim köyün % 80’i akrabalık derecesinde. Bir köy ortadan ikiye bölünmüş. Aslında 2 tane dere var orada, esas hudut berideki dere. Yaşlı kesim protokolda demişler ki, ben öyle duydum, köy bir tarafa tamamen verilmesin, bu dereyi öteki dere olarak gösteriyorlar. Cami bizim tarafta kalıyor, cami imamı karşı tarafta kalıyor. Mesela annesi karşı tarafta, kızı bu tarafta, yani o durumda. Benim evin oradan taş attığında, benim halamın evinin önüne düşebiliyordu” (Erkek, 72, Ortaokul, Emekli Polis).

“Ağlayanlar oldu. Millet akrabalarına sarıldı. Amcanın oğlu ölmüş karşıda, yeni duydum, sınır açıldığı zaman. Sevinenler oldu, sevinemeyip ağlayanlar oldu. Kardeşi ölmüş karşıda, kendisi burada. Ama kardeşi yüz yaşında olsa yine kardeşidir” (Erkek, 77, İlkokul, Emekli Elektrikçi).

“O zaman hepimiz sevindik. Benim baba tarafından akrabalarım var. Sınır kapanınca oradakiler orada, buradakiler burada kalmış. Birbirimiz görünce hoşumuza gitti, sevindik. Kaynanama geldiler buradaki yeğenleri, ablaları, kardeşleri, kim sevinmez öyle. Sen sevinmez misin? Öyle işte” (Kadın, 78, İlkokul, Ev Hanımı).

“Çok mutluyuz. Çok merak ediyorduk, onların evlerinin içinde yaşantıları nasıl, acep bizimle bir benzerliği var mı diye. Ama şunu söyleyeyim, bizim lisanımızdan başka bize benzer hiçbir yanı kalmamış. Komünizm onları dininden, ırkıdan, her şeyden bitirmiş, tamamen asimile etmiş. Siz Gürcüsünüz, Laz değilsiniz diyor bana” (Erkek, 67, İlkokul, Emekli Çay İşçisi).

“Kapı açıldı, o gün bir bayram havasıydı. İğne atsan yere düşmezdi gümrüğün önünde, o kadar kalabalıktı. 10 dakika içerisinde herkes akrabasını, yakınına gördü. Lazca soruyoruz, tabi annem babam onlar daha iyi, hemen bir araya toplandık fotoğraf çekildik, muhabbet ettik. Ağlamalar, oynamalar, sızlamalar. Yani çok farklı bir duyguydu. Çok acı bir durum. Benim annemin öz kardeşi, babası orada vefat etti hiç görmeden. Dayımın oğlu orada vefat etti, hiç görmeden” (Erkek, 67, İlkokul, Emekli Çay İşçisi).

“Kapı açıldıktan sonra, akrabalarımız vardı, davet ettik geldiler buraya. Hudut açıldıktan sonra akrabalarımız, gidenimiz-gelenimiz çok oldu. Oteller fazla yok idi, bizim evler oteldi” (Kadın, 64, İlkokul, Ev Hanımı).

1988 yılına kadar olan ilk tarihsel dönemde sınırlar güç, otorite ve ideoloji aracılığıyla toplumsal sıfırlamanın bir aracı olarak işlev görürken, 1988 yılında sınırın açılmasıyla birlikte başlayan ikinci tarihsel dönemde, toplumsal yükselişi için gerekli koşulları sunmanın bir aracına dönüşmüştür. Sınırın karşılıklı araç ve insan trafiğine açılmasına koşut olarak yaklaşık yetmiş yıl süren dönem son bulmuş ve sınırın belirlediği mekânlar, toplumsal yeniden hayat bulduğu mekânlara dönüşmüştür. Bu bağlamda, sınır, Sarp’ta yaşayanların belleklerinde çok farklı imgelemlere dönüşmüştür: eşik aşmak, duvarı yıkmak, sınırı geçmek. Bu üç farklı imgelemin her biri kendi içinde çoğul anlamlar barındıran boyutlara sahiptir.

Sınır, ikinci tarihsel dönemde sınırdaki yaşayanlar açısından her zaman bir eşik işlevi görmüştür. Ancak burada bahsi geçen eşik, fiziksel ya da psikolojik bir eşik olmanın ötesinde, sosyolojik bir eşiktir. Çünkü eşik, ne içeride ne de dışarıda olma halidir; mekânla bütünleşik, mekâna içkin ve mekânı kesen bir durumdur. Sınır bir bellek mekânı olduğundan, sınırın bir eşik işlevi görmesi, esasında sınırdaki yaşayanların sınırla bütünleşik, sınırla iç içe ve sınıra içkin bir toplumsallığa sahip olduklarına işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle, sınırdaki yaşayanlar, ne sınırın dışında ne de sınırın içindedirler ama aynı zamanda hem sınırın dışında hem de sınırın içindedirler. Sınır, sınırın dışında ve içinde olmayı içeren bir ara mekânsallık olması sebebiyle, gerilimli mekânlar durumundadır. Bu yüzden, eşik aşılması, esasında toplumsallığın

mekânsal açıdan dönüşümüne işaret etmektedir. 1988 yılıyla birlikte başlayan ikinci dönemde, sınırda yaşayanlar, önceki dönemden devreden eşikte olma halini tasfiye etmişlerdir. Önceki dönemde örülen söz konusu eşğin aşılması, toplumsalın kesintisiz sürmesinin, dolayısıyla da toplumsalın yükselişinin önünü açmıştır. Bu bakımdan, Sarp'ta yaşayanların toplumsal belleklerinde sınır, eşğin aşılması şeklinde kavramsallaştırılan bir imgelemi sembolize etmiştir.

İkinci tarihsel döneminde sınırın belleklerdeki yansımalarından biri de, duvarları yıkmaktır. Wendy Brown'a (2011, s.125) göre, duvarlar böyle huşu uyandıran bir egemenliğin tekabül ettiği bozulmamış ulusluk imgeseline de katkıda bulunur. Sağlam, yüksek ve vakarlı duvarlar biz/onlar, iç/dış, hukuk/hukukdışı ayrımlarındaki bulanıklaşmayı, bu ayrımların fevkalade çarpıcı biri görsel simgesiyle telafi eder. Duvarlar biz ile onlar, bizim alanımız ile onların alanı, iç ile dış, yerli ile yabancı arasında ayırım yapmak için emsalsiz araçlardır. Bu bağlamda, duvarlar, egemenlik nosyonunu çevreleyen araçlar olmaları sebebiyle, kimlik inşasının da simgeleri olarak işlevselleştirilmişlerdir. Ancak burada bahse konu olan duvarlar, fiziksel olmanın aksine, sahip oldukları toplumsal misyonla ön plana çıkmıştır. Sarp'ta yaşayanların sınırın karşı tarafında bulunan aile ve akraba üyeleriyle doğrudan temas kurmalarının engellenmesi, sınırların toplumsal alanın öbeğinde örülmüş birer duvar olduğuna işaret etmektedir. Sınırın karşı tarafına el sallayamamak, karşı tarafla konuşamamak, oraya bakamamak ve oranın fotoğrafını dahi çekememek, kuşkusuz toplumsalın ortasından yükselen duvarların bir sonucudur. Bu yüzden, 1988 yılı itibariyle başlayan ikinci dönem, esasında söz konusu duvarların yıkılışını, dolayısıyla da toplumsalın yükselişini sembolize etmektedir.

İkinci tarihsel döneminde sınırın, sınırda yaşayanların toplumsal belleklerdeki bir başka imgelemi ise sınır geçmektir. Sarp'ta yaşayanlar, 1988'de sınırın açılmasıyla birlikte, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla sınırı geçmek kaydıyla bütünleşmişlerdir. Burada sınırı geçmek, sıfırlanan toplumsalın aksine yükselen toplumsala işaret etmektedir. Sınırın her iki yakasında yaşayanların toplumsal etkileşim ve iletişime geçmeleri demektir. Yeni ve ortak bir mekânsallığın üretimi anlamına gelmektedir. Dahası, kolektif duyguların harekete geçmesi, karşılıklı tanış olma ve iç içe geçme pratiği anlamlarını içermektedir. Türkiye-Suriye sınırında yer alan Derecik'teki çalışmada, bireylerin sınıra dair algılarının birbirinden farklı özellikler gösterdiğini belirten Ferhat Tekin'e (2012, s.41) göre, örneğin bir aile reisi için sınırın karşı tarafına geçmek, hem akrabalarını ziyaret etmek hem de oradan bir şeyler getirerek bu tarafta satmak ve bundan bir gelir elde etmektir. Sarp'ta ise sınırı geçmek, sınırın karşı tarafında yaşayan aile ve akraba üyeleriyle bir araya gelme, bütünleşme ve iç içe geçmeyi, diğer bir ifadeyle, toplumsalın sıfırlanmasını ortadan kaldırarak, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla birlikte kolektif duyguları paylaşmak anlamlarını içermektedir. Ancak bu anlamlandırma pratiği, sadece sınırın bahsi geçen ikinci dönemine özgüdür.

Bir bütün olarak bakıldığında, 1988'de sınır kapısının açılmasıyla başlayan ikinci tarihsel dönem, önceki dönemden farklı olarak toplumsalın yükselişine tanıklık edildiği bir dönemdir. Toplumsal yükselişi süreci, önceki dönemin bir sonucu olarak ortaya çıkan eşğin aşılması, duvarın yıkılması ve sınırın geçilmesi imgelemlerinin toplumsal pratiğe dönüşmesi şeklinde cereyan etmiştir. Bu dönüşüm, kuşkusuz Sarp'ta yaşayanların toplumsal belleklerdeki deneyimlerin açığa çıkmasıyla anlaşılmıştır. Sınırın açılmasıyla başlayan ikinci dönem, yerini toplumsalın yeniden yapılandığı üçüncü tarihsel döneme bırakmıştır.

Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Göç, Aile, Çalışma Hayatı ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsalın sıfırlanmasıyla başlayan ve daha sonra toplumsalın yükselişiyile devam eden süreç, üçüncü tarihsel dönemde yerini toplumsalın yeniden yapılanmasına bırakmıştır. Toplumsalın yeniden yapılanması süreci, sınırda yaşayanlar açısından toplumsal etkileşim ve iletişim sahalarının ve toplumsal yapı ve değişimin farklı boyutlarda ve değişik biçimlerde yeniden kurulmasıdır. Bu bağlamda, sınırın üçüncü tarihsel dönemi, sınırın açılmasından

başlayıp günümüze kadar süren bir dönemdir. Bu dönemin nasıl deneyimlendiğini ise, sınırdan yaşayanların toplumsal belleklerinden anlaşılmaktadır:

“Kapı açıldıktan sonra evlilikler yapıldı. Karşı köyden 3 veya 4 kız alındı. Oradan kız alınırdı, buradan verme durumu yok. Burada 3 veya 4 tane diye biliyorum. Daha fazla var tabii, Hopa tarafında. Bir de yaşlı kesim var, hanımı ölmüş evlenen kişiler var” (Erkek, 72, Ortaokul, Emekli Polis).

“Ben sana şöyle bir örnek vereyim, kapı açıldı, orada akrabalarımız var, hepimizin var. Git şuanda bir tanesine de ki, gel seni Türk yapalım, gel Türkiye’de ikamet et, kabul etmez. Burada iyi bir imkân tanı, yine gelmez. O oradaki örf-âdete alışmış. Akrabamız ama aile denen mefhumu yok. Müslümanız diyorlar ama alakası yok” (Erkek, 60, Lise, Emekli Çiftçi).

“Aile yapısı farklı. Orada aile reisi kadındır. Bizde aksine erkektir. Bugün Türk denildiği zaman, burada erkektir. Orada kadındır. Ne derse o olur. Evin geçimi de kadındadır. Alış-verişi kadın yapar, çalışmayı kadın yapar. Erkekler damızlık. Gerçek bu ya” (Erkek, 60, Lise, Emekli Çiftçi).

“Buradan gitmediler de, oradan gelenler oldu. Buradan kimse gelin gitmedi oraya, oradan gelin getirdiler. Oradan çok gelenler var. Çünkü orada maddi durumlarına sebep, geçinmek için, yaşlı adamlarla evlendiler ki, ölünce emekli maaşları kalır diye. Onun için evlendiler. Geçinmek sebebiyle. Oradan fabrika yok, geçimleri zor imiş, ondan buradan evlendiler” (Kadın, 78, İlkokul, Ev Hanımı).

“Ekonomik yönden faydalar oldu, oluyor. Bu çevrede çay işçisi olarak çalıştırılan kişilerin % 80’i Gürcü işçilerdir. Trabzon, Ordu, Giresun taraflarında fındık işinde çalışanların diyebilirim ki % 40-50’si Gürcü işçilerden oluşuyor. Çalışan kişi yok burada, bulamıyorsun. Bizim millet çalışmıyor. O zaman köyde 2 tane araba vardı Hopa’ya çalışan, şimdi her evde 2-3 tane araba var. Bizim köyde 30’un üzerinde çalışan minibüs var. Buradaki hareketlilik bize de yansıyor” (Erkek, 72, Ortaokul, Emekli Polis).

“Bizimkiler vazgeçtiler çay toplamaktan, tembelleştiler. Eskiden biz çayı toplardık. Eskiden 1 kilo çay kalmıyordu, toplanıyordu. Şimdi mecbur Gürcüleri çalıştırıyoruz” (Erkek, 77, İlkokul, Emekli Elektrikçi).

“Sınırın açılmasıyla ekonomik açıdan bir faydamız var. Şimdi hepimizin arabası var. Bugün mazot 5 lira, oradan aldığın zaman 3 lira. 1 depoda bir 100 lira kârın var” (Erkek, 60, Lise, Emekli Çiftçi).

“Bu kapı açılmadan önce, köyümüzde 2 tane araba vardı, otobüs. Sabah şafakla beraber buradan kalkar Hopa’ya giderdi, 12’de oradan dönerdi. Hopa’da kalırdın, daha dönme şansın yok, otelde kalırdın. Aynı bu durumdaydı. Bu kapı açıldıktan sonra, buradan para yağmaya başladı, dolar. Şimdi bu köyde bırak haneyi, kaç kişi var sayalım, adam başına araba var. Ekonomik açıdan çok güzel oldu. Eksi yönleri şudur, biz esrar eroini isimle duyardık, tanımazdık. Gene bilmem ben, görmemişim çünkü. Ama maalesef çok kötü şeyler oluyor” (Erkek, 67, İlkokul, Emekli Çay İşçisi).

“Önceden çayları biz topluyorduk. Anamız dinimiz ağlıyordu. Şimdi Allah razı olsun onlardan, benim çay bahçelerimi benden iyi biliyorlar. Götürüyorum onları arabayla, bırakıyorum, daha ben bir şey demiyorum. Akşamüzeri çay bitti diye telefon açıyorlar bana, ben de gidip çayı indiriyorum, götürüp satıyorum. Yani çok rahatladık” (Erkek, 67, İlkokul, Emekli Çay İşçisi).

“Yerlisi çok para istiyor. Biz zaten yaşlıyız, toplayamıyoruz çayı. Gelinlerimiz bile toplamıyorlar şimdi. Onlar da para için yapıyorlar. Yalnız çay değil, bahçe işleri yapıyorlar, ev temizliyorlar. Paraya ihtiyaçları olduğu için mecbur” (Kadın, 64, İlkokul, Ev Hanımı).

“Buraya gelen kadınlar geçimini sağlayamayan, boşanmış kadınlardan oluşuyor. Boşanmış kadınlar çocukları için, ailesinin geçimini sağlamak için mecburen burada fuhuşa yöneliyor. Burada imkânları olanlar karşıya mazota gidiyor, fuhuşa gidiyor veyahut eğlenmeye gidiyor. Ailesinden görmediği yakınlığı karşıki taraftan görüyor. Bunu yapanların çoğunluğu imkânları dâhilinde, nizami şekilde, çevreye duyurmamak şartıyla yapıyor. Akli başında kadın, kendini bilen bir kadın, fazla kocasının üzerine gitmiyor. Kocasının bazı şeylerini göz ardı ediyor, fazla üzerine düşmüyor, aile içerisinde düzeni bozmamak için. Evi de mahrum bırakmayacaksın. Sen elindeki parayı karşıki tarafa verirsen, aileden esirgemeye kalkarsan, tabii ki, kadın isyan eder. Belirli bir çerçeveyi aşmayacaksın” (Erkek, 72, Ortaokul, Emekli Polis).

“Bizim kadınları buradan Almanya’ya ya da İtalya’ya tek başına gönderemeyiz. Onlar gamsızdırlar, pek aldırış etmezler. Onların kadınları Türkiye’ye çalışmaya gider. Bizimki daha değişik tabii. Mesela ben ailemi göndermem İstanbul’a tek başına” (Erkek, 77, İlkokul, Emekli Elektrikçi).

Sınırın üçüncü tarihsel dönemi, sınırın her iki tarafında yaşayanların karşılıklı ilişki ağları oluşturdukları bir dönem olmuştur. Sınırdaki yaşayanların toplumsal belleklerine bakıldığında, üçüncü dönemde sınırın toplumsalın yeniden yapılanmasını sağlayan koşulları oluşturduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, ilk döneminde toplumsalın sıfırlanmasını, ikinci döneminde toplumsalın yükselişini sembolize eden sınır, üçüncü ve son dönemde ise, toplumsalın yeniden yapılanmasını sembolize etmektedir. Bu dönemde, sınırdaki yaşayanların toplumsal belleklerinden ortaya çıkan deneyimler, sınırın çok farklı imgelemeleri içerdiğini göstermektedir. Bunlar, göç, aile, ekonomi ve toplumsal cinsiyet imgelemleridir. Birbiriyle ilişkili bir biçimde olsalar da, söz konusu imgelemlerin her biri kendi içinde farklı boyutlar ve değişik anlamlar içermektedir.

Sınır, sınırdaki yaşayanların belleğinde, her şeyden önce, bir göç imgeleminin deneyimlenmesini sembolize etmektedir. Türkiye-Gürcistan sınırı açıldıktan sonra, bu sınır üzerinden çok çeşitli uluslararası göç hareketleri gerçekleştirilmektedir. Sadece Türkiye ve Gürcistan değil, ama aynı zamanda diğer ülkeler açısından da bu sınır, yeni bir göç güzergâhı olmuştur. Öyle ki, bu sınırdan yasal, yasadışı, transit, günübirlik vb. göçler yapılmaktadır. Bu anlamda, sınırlar, uluslararası göçler açısından bir koridor misyonuna bürünmüştür. Thomas Faist’e (2003, s.30) göre, uluslararası göç, bir ulus devletten diğerine gerçekleşen daimi bir hareketi ifade eder. Daha doğrusu uluslararası göç, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok-boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreçtir. Sarp Sınır Kapısı’nın açıldığı dönemden sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden üçüncü dönemde, Gürcistan’dan Türkiye’ye yapılan göçler neticesinde, genelde Türkiye’de özelde ise Doğu Karadeniz Bölgesinde çok çeşitli göç örüntüleri oluşmaya başlamıştır. Bu göç örüntülerinin oluşmasında Gürcistan önemli göç kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün yayınladığı *2016 Türkiye Göç Raporuna* göre, ülkelere göre sınır kapılarından yapılan girişlerde Gürcistan, 2.195.727 kişi ile ilk 10 ülke arasında Almanya’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır (Bkz. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018). Sınırdaki yaşayanların belleklerinden de anlaşılacağı üzere, ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle yapılan bu göçler, toplumsalın yeniden yapılanması sürecinde hız kazanmıştır. Çünkü göçler, toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin itici gücünü oluşturmaktadır. Kemal Karpat’ın (2010, s.63) da vurgulandığı gibi, göçmenler katıldıkları topluma kendi görüşlerini, yaşamlarını, değerlerini katar, aynı zamanda katıldıkları toplumda kültürel, siyasi, ekonomik, sosyal alanlardan birçok değer, yaşam şekilleri vs. alırlar. Sonuçta ortaya yeni bir toplum çıkar. Bu yeni toplum daha evvel kurulmuş toplumun ve devletin ismini almakla beraber aslında iç kimliği itibarıyla yenidir. Bu bakımdan göçler, toplumsalın yeniden yapılanmasını sağlayan sosyolojik bir dinamiktir. Bu dinamik, sınırdaki yaşayanların belleklerinde canlılığını koruyan bir imgelem olarak ön plana çıkmaktadır.

Göçle birlikte sınırdaki yaşayanların belleklerinde beliren bir diğer imgelem ise, ailedir. Aile, toplumsal yapıyı oluşturan toplumsal kurumların en başta gelenini oluşturmaktadır. Kan bağı ve akrabalık bağlarının yanı sıra toplumsallaşma süreçlerinin de başlangıcını oluşturan aile, bu süreçte üyelerine birer sosyal kimlik kazandıran, onları topluma hazırlayan ve aynı zamanda toplum halinde birlikte yaşamının da temelleri sağlayan en temel kurumsal örgütlenmedir. Bu bağlamda, sınır, birinci dönemde, aile ve akrabaları birbirinden ayırarak toplumsalın sıfırlanmasına sebebiyet verirken, üçüncü dönemde, aileyi yeniden kurmak amacıyla evliliklerin yapıldığı ve akrabalık ilişkilerinin yeniden düzenlendiği, dolayısıyla da toplumsalın yeniden yapılanmasını sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle, sınırın aşılmasına koşut bir

biçimde, sınırötesi evlilikler kısıtlı düzeyde de olsa yapılmaya, akrabalık ilişkileri de kaldığı yerden devam etmeye başlamıştır. Ancak bu yeniden yapılanma süreci, her ne kadar sınırda yaşayanlar için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de, esasında toplumsalın sıfırlandığı dönem, pek çok olumsuzluğu sınırda yaşayanların belleğine kazımıştır. Sınırötesi göçlerle birlikte, sınırda yaşayanların aile yapısında bir dönüşüm gözlemlenmiştir. Bu dönüşüm, aile ve akrabalık ilişkilerinin yeniden yapılanması nedeniyle toplumsal yapıda meydana gelmiştir. Çünkü sınır açılmadan önce mevcut toplumsal yapıdaki evlilikler ve akrabalık ilişkileri genellikle yerel ve ulusal ölçekte gerçekleşirken, sınırın açılmasından başlayıp günümüze kadar süren dönemde, söz konusu ilişki biçimleri uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ulusal sınırları aşan evlilikler ve akrabalık bağları, sınırda yaşayanların kimlik bilincinde de kırılmaları beraberinde getirmiştir. Nitekim sınırın açılmasından sonra, sınırın karşı tarafında yaşayanların aile ve akraba ilişkilerinin, dini algılama ve inanç sistemlerinin ve daha sonra da ele alınacak olan kadın-erkek ilişkilerinin kendilerinden ne yönde farklılaştıklarını deneyimleyerek, birbirlerinden farklı kültür ve kimlik formasyonlarına sahip olduklarının bilincine varmışlardır. Bu farklılıklar, her ne kadar sınırın karşı tarafında yaşayanlarla aile ve akrabalık bağları olsa da, toplumsalın yeniden yapılanması sürecinde ayırt edici özellikler olarak ön plana çıkmıştır. Aile kurumu temelinde toplumsalın yeniden yapılanması süreci, sınırın açılmasından sonra karşılıklı birbirini tanıma ve aile ve akrabalık ilişkilerini yeniden kurma şeklinde gelişme göstermiş olsa da, bugün gelinen noktada, aile kurumu, evliliklerden ya da akrabalık bağlarından ziyade boşanmaların konusu haline gelmiştir. Özellikle seks sektörünün Doğu Karadeniz Bölgesini esir almasıyla birlikte, bölgenin aile yapısı bu sektörden olumsuz etkilenen en önemli kesimi oluşturmuştur. Yasadışı seks sektörü nedeniyle oluşan boşanmalar, boşanmadığı halde birbiriyle ayrı yaşayanlar, boşanmayı bir seçenek olarak görmeyenler, boşanmamasına rağmen şiddetli geçimsizlik yaşayanlar ile sektörün kurbanı olan gençler de dâhil edildiğinde, bir bütün olarak aile kurumunun toplumsalın yeniden yapılanması sürecinden olumsuz etkilendiği gözlemlenmektedir. Tüm bu olumsuzluklara karşın aile, sınırda yaşayanların belleğinde, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla olan toplumsal ilişki ağlarının kurumsallaşmasını sağlamaktadır.

Göç ve aile ile birlikte sınırda yaşayanların belleğine nüfuz eden diğer bir imgelem ise, çalışma hayatıdır. Kenan Ören ve Hasan Yüksel'e (2012, s.38) göre, çalışma hayatı, insanın sosyal hayattaki en önemli bir konumunu ve insan yaşamının büyük bir kısmını oluşturmakta ve kişisel değer sembolü olarak değerlendirilmektedir. Zira insanın bir toplumdaki statüsünü belirleyen onun yaptığı işle ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda iş ve bu işin uygulanması anlamına gelen çalışma, statü, ekonomik bağımsızlık ve dini özgürlük sağlamakta, kişinin var olan potansiyelini harekete geçirmesine yardımcı olmaktadır. Sınırın açılmasından bugüne kadar süren dönemde, sınırın her iki tarafında yaşayanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler arasında en belirleyici öğelerden biridir, çalışma hayatı. Sınırda yaşayanların belleğinden çıkan sonuçlara göre, sınırötesi ekonomik ilişkiler, ağırlıklı olarak Gürcü göçmen işçilerin Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki çalışma hayatına dâhil olmaları yönünde şekillenmiştir. Çalışma amacıyla göç eden Gürcü işçiler, göç edilen mekândaki işgücü piyasasına ucuz işgücü temelinde eklenerek, ağır çalışma koşulları içeren işlerde çalıştırılan önemli bir ekonomik sermayeyi oluşturmuşlardır. Özellikle tarım sektöründe çay işçiliği şeklinde belirgin bir biçimde ön plana çıkan Gürcü işçiler, bu sektörün yanı sıra temizlik, bakıcılık, inşaat, taşımacılık gibi çok sayıda sektöre ve yukarıda da belirtildiği gibi seks sektörüne de dâhil olmuşlardır. Bir taraftan işgücü piyasasının alt kısımlarında yer alarak işverenlerin gözdesi konumuna dönüşen Gürcü işçiler, diğer taraftan da bölgede yasadışı çalışma biçiminin yaygınlaşmasına da neden olmuşlardır. Sınırda yaşayanların belleklerinde ekonomik ilişkiler sadece göçmen işgücü ile sınırlı kalmayıp, sınırın diğer tarafından kaçak ve ucuz mazot elde etmeyi ve otomobil ve minibüs gibi araçlara sahip olmayı da içermektedir. Diğer bir ifadeyle, sınır, sınırda yaşayanlar açısından zenginleşmenin bir aracı olarak görülmektedir. Sınırın

sunduğu ekonomik fırsatlar, sınırda yaşayanlar tarafından olumlu karşılanmakla birlikte, göçmen işçiler açısından da işsizlikten ve yoksulluktan kurtulmanın, geçimini sağlamanın en kullanışlı yolu olarak görülmektedir. Bu bakımdan, çalışma hayatı, sınırda yaşayanların belleklerdeki imgelemlerden biri olarak önemli bir yere sahiptir.

Sınırdaki yaşayanların belleklerinde önemli bir yere sahip imgelemlerden biri de, toplumsal cinsiyettir. Aksu Bora'ya (2012, s.22) göre, toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetin son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu, bu karmaşık ilişkilerin basitçe biyolojik cinsiyetlerin referans çerçevesi olarak kullanılarak anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade eder. Kavramın arkasında yatan fikir, cinsiyetin toplumsal bir inşa olduğudur. Kadınlık ve erkeklik, doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu olarak ele alınır. Bu bağlamda, sınırda yaşayanlar, sınırın açılmasından günümüze kadar olan süreci toplumsal cinsiyet imgelemi üzerinden tanımlamaktadırlar. Bu süreç, sınırın karşı tarafında yaşayanlarla yapılan karşılaştırmalar üzerinden şekillenmektedir. Karşılaştırmaların yapıldığı alanların başında ise, toplumsal cinsiyet kimlikleri gelmektedir. Toplumsal cinsiyet kimlikleri ekseninde aile, söz konusu karşılaştırmaların yapıldığı temel kurumların başında gelmektedir. Ailede kararların kim tarafından ve ne şekilde alındığı, kadın ve erkeğin aile içi rollerinin nasıl biçimlendirildiği üzerinden sınırda bu tarafında yaşayanların diğer tarafında yaşayanlardan kendilerini nasıl farklılaştıkları görülmektedir. Bu farklılaşma biçimi, mekân ve kimlik arasındaki ilişkiselliğe atıfta bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sınır, sınırda yaşayanların sınırın karşı tarafında yaşayanlar üzerinden kendi kimliklerini inşa ettikleri bir mekâna işaret etmektedir. Sınırın bu tarafında yer alan mekân, “biz” kimliğinin, sınırın karşı tarafında yer alan mekân ise “onlar” kimliğinin temel işaretleyicisidirler. Dolayısıyla, “bizim kadınlar” ya da “buranın kadınları” sınırın bu tarafında yer alan mekânsallığın ürettiği bir kimlik iken, “onların kadınları”, “buraya gelen kadınlar” ya da “oradan gelen kadınlar” ise, sınırın karşı tarafında yer alan mekânsallığın ürettiği bir kimliktir. Bir toplumsal mekân olan sınırlar, sınırda yaşayanların belleklerinde kimlik oluşturma, kimliği biçimlendirmenin ve kimlikle ilişkiselliğin temel araçlarıdır. Öte yandan, ailenin çalışma hayatı da toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşa edildiği alanların başında gelmektedir. Bir diğer ifadeyle, kimlik inşasının temel alanlarından biri de, kuşkusuz toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüdür. Söz konusu işbölümü çerçevesinde düşünüldüğünde, günümüzde, Gürcü göçmen kadın işçilerin Türkiye'ye ve daha özelden ise Doğu Karadeniz'e çalışmak amacıyla göç etmelerinin bir sonucu olarak toplumsal cinsiyet kimlikleri inşa edilmeye başlanmıştır. Söz konusu göçmen kadınlar genellikle gündelikçi olarak temizlik işlerinde, bakım hizmetlerinin yer aldığı hasta, yaşlı ve çocuk bakım işlerinde ve seks sektöründe çalışmaları sebebiyle, toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşası da, işgücü piyasası içerisindeki toplumsal işbölümü üzerinden şekillenmektedir. Bu sektörlerde çalışan göçmen kadınlar, genellikle, “yabancı kadınlar”, “onların kadınları”, “oranın kadınları”, “oradan gelen kadınlar” ya da “buraya gelen kadınlar” olarak belleklerde yer almakta ve bu bağlamda “ötekinin kadını” şeklinde belleklere kodlanmaktadır. Bu anlamda, sınırda yaşayanların belleklerdeki kadın imgesinin oluşumunda, kuşkusuz bir bellek mekânı olan sınırın belirleyici bir işlevi bulunmaktadır. Zira toplumsal cinsiyet imgelemi dâhilinde inşa edilen kimlik inşası, sınırın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

Sonuç

Türkiye-Gürcistan sınırını üç farklı tarihsel dönemde ele alan bu çalışmada, her dönem kendi içinde ve diğer dönemlerle karşılaştırılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, sınırın üç farklı tarihsel dönemini anlamak amacıyla sınırda yaşayanların toplumsal belleğine başvurulmuştur. Çünkü sınırlar, toplumsal belleğin mekânsal izdüşümlerinden birini oluşturmaktadır ve bir mekânsal pratik olarak orada yaşayanlara hem bir kimlik atfetmektedir, hem de onların yaşantılarını, tahayyüllerini ve dolayısıyla da belleklerini şekillendirmektedir.

Sınır, mekân ve bellek ilişkisi ekseninde sınırın üç farklı tarihsel dönemine karşılaştırmalı tarihsel sosyolojinin perspektifinden bakıldığında çok yönlü sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Sınırın ilk dönemi, toplumsal ilişki ve etkileşimler sahasının bütünüyle ortadan kaldırıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, sınırlar, güç ilişkilerinin serimlendiği mekânlar olarak ön plana çıkmış, bu anlamda, iki farklı güç bloğunun temel çatışma zeminlerinden biri haline gelmiştir. Güç mücadelelerin gölgesinde sınırlar, söz konusu güç odaklarını temsil eden duvarlar, bariyerler ya da kapanlar olarak işlev görmüşlerdir. Sahip olduğu bu işlevler nedeniyle sınırlar, toplumsal sıfırlamanın da temel araçları olmuşlardır. Bununla birlikte, sınırlar, bu dönemde sınırda yaşayanların üzerinde baskı ve tahakküm kurarak ve yasaklar oluşturarak ulus-devletlerin merkezi otoritesinin varlığını gösteren ve bu otoritenin ana hatlarına dönüşen bir misyona bürünmüştür. Bu misyon çerçevesinde tüm insani ve toplumsal edimlerin önünde bir engel oluşturan sınırlar, aynı zamanda sınırda yaşayanları sürekli denetleyen bir politik göz olarak da ön plana çıkmış ve militarist uygulamaların da ana karargahına dönüşmüştür. Güç ve otorite ilişkilerinin yanı sıra sınırlar, bu dönemde, ideolojinin de yüce nesnesine dönüşmüştür. Bir ideolojik aygıt olması sebebiyle sınırlar, toplumsal bir ürün olarak ortaya çıkmasına rağmen, onu üretenleri dışarıda tutmuş ve kendisini de tüm insani ve toplumsal edimlerden soyutlamıştır.

Sınırın ikinci döneminde ise, sıfırlanan toplumsalın yerini yükselen toplumsallık almıştır. Toplumsalın yükselişi, sınırda yaşayanların toplumsal belleklerinde eşiği aşmak, duvarı yıkmak ve sınırı geçmek şeklinde tezahür etmiştir. Önceki dönemde sınırın her iki tarafında yaşayanların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri sıfıra indirilirken, ikinci dönemle birlikte bu ilişki ve etkileşimler, eşiğin aşılması, duvarların yıkılması ve sınırın geçilmesiyle birlikte yükseliş şeklinde cereyan etmiştir. Sıfırlanan toplumsalın sınırın her iki tarafında yaşayanlarda ne tür değişimler oluşturduğu sorusu, sınırda yaşayanların belleklerde canlı bir soru işareti olarak yerini almış ve birbiriyle aile ve akrabalık ilişkileri bulunanlarda sınırın açılmasına koşut olarak kolektif duygular ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu döneme kadar sınır, sınırda yaşayanların belleklerinde bir 'eşik mekanı' olarak ortaya çıkmış, eşikte yaşayanlar hem sınırın içinde hem de sınırın dışında ama aynı zamanda ne sınırın içinde ne de sınırın dışında olma durumunu aynı anda deneyimlemişlerdir. Eşiğin yanı sıra sınırlar, aynı zamanda bir duvar işlevi görmüş, bu duvarlar sınırın her iki tarafında yaşayanlar açısından toplumsal duvarlar olup, aralarındaki ilişki ve etkileşimlerin kurumsallaşmasının önündeki bir engel olmuştur. Benzer bir engel durumu sınırın kendinde de görülmüş ve sınırda yaşayanlar açısından sınır, sınırın karşı tarafına geçişleri engelleyen bir mekan halini almıştır. Ancak sınırın açılmasıyla hem eşik aşılmış, hem duvar yıkılmış, hem de sınır geçilmiştir. Dolayısıyla, bu dönem, toplumsalın yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur.

Üçüncü ve son dönem ise, sınırın açılmasından başlayıp günümüze kadar uzanan dönem olmuştur. Birinci dönem toplumsalın sıfırlandığı, ikinci dönem toplumsalın yükselişe geçtiği dönem olurken, üçüncü dönem ise, toplumsalın yeniden yapılandığı bir dönem olmuştur. Toplumsal ilişki ve etkileşim biçimlerinin iç içe geçtiği, yeniden inşa edildiği ve kurumsal bir hüviyete büründüğü bu dönem, sınırda yaşayanların belleklerinde toplumsalın yeniden yapılanması şeklinde vuku bulmuştur. Toplumsalın yeniden yapılanması süreci, sınırda yaşayanların belleklerinden de anlaşılacağı üzere, göç, aile, çalışma hayatı ve toplumsal cinsiyet imgelemleri üzerinden şekillenmiştir. Bu dönem, önceki iki dönemden radikal farklılıkların yaşandığı bir dönem olup, çeşitli dönüşümleri de içermektedir. Örneğin göç bu farklılıklardan birini oluşturmuştur. Sınırın her iki tarafına gidip-gelmelerin, bu sınır üzerinden diğer ülkelere geçişlerin ve ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle göç hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı dönem, bu dönem olmuştur. Göçle birlikte aile kurumu da sınırdan kaynaklanan toplumsal değişmeden doğrudan nasibini almıştır. Sınırdaki yaşayanların belleklerinde ailenin ana temalardan birini oluşturmasının temel sebebi, birinci dönemde sınırın mekânı ortadan ikiye

ayırması sonucu aile ve akrabalık ilişkileri bütünüyle ortadan kalkması karşısında, üçüncü dönemle birlikte bu ilişkilerin yeniden yapılanmasıdır. Toplumsalın yeniden yapılandığı bu dönem, inişleri ve çıkışları, yükselişleri ve çöküşleri, inşayı ve yok olmayı, düzenlilikleri ve düzensizlikleri aynı anda içermektedir. Nitekim göçle birlikte bir taraftan sınırdışı evliliklerle yeni aileler oluşturulurken, aynı göç süreci beraberinde seks sektörüyle birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi'nde boşanmaları, ayrılıkları, şiddet sarmalını da üreterek, normsuzluğu, değersizliği ve kuralsızlığı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki, bu dönemde sınırda yaşayanların belleklerindeki çalışma hayatı imgelemi de söz konusu sürece yön vermiştir. Göç ve aile ile birlikte çalışma hayatı da üçüncü dönemde ön plana çıkan ana temalardan biri olup, toplumsalın yeniden yapılanması sürecinde başat bir role sahip olmuştur. Göçmen işçilerin çalışmak amacıyla Türkiye'ye ve daha özeldir Doğu Karadeniz Bölgesi'ne göç ederek işgücü piyasasına ucuz işgücü biçiminde eklenmesi, düşük statülü işlerde düşük ücretlerle çalıştırılmaları, yöre insanının ağır çalışma koşulları içeren işleri göçmen işçilere yaptırılmaları ve bu işçilerin çok çeşitli sektörlerde çalışmaları, çalışma hayatının örgütlenme yapısını dönüştürmüş ve bu dönüşüm hiç kuşkusuz bölgenin toplumsal yapısında çok farklı kırılmaları ve kopuşları da beraberinde getirmiştir. Toplumsalın yeniden yapılanması sürecine eşlik eden bir diğer ana tema ise, toplumsal cinsiyettir. Özellikle göçmen kadınların bir taraftan bakım ve temizlik hizmetlerinin yer aldığı sektörlerde, diğer taraftan da bölgeyi esir alan seks sektöründe yasadışı bir biçimde istihdam olmaları, bölgenin toplumsal yapısını değiştirdiği gibi kadın imgesinin de değişmesine sebebiyet vermiştir. Diğer bir ifadeyle, kadın bedeni giderek nesneleşirken, kadın kavramı da giderek değersizleşmeye başlamıştır. Bu yeni durum, bölgedeki kadın-erkek ilişkileri üzerinde de etkisini göstermiştir. Nitekim kadının para karşılığında elde edilebilen bir şey olarak kanıksanması, erkeklerin de seks sektörü üzerinden eşleri üzerinde baskı ve tahakküm kurması ve şiddet diline başvurması, toplumsal ve kültürel açıdan bir yıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu yıkıntı sürecinin arka planında, sınırın bir tarafında yer alan sosyalist ekonomiden, diğer tarafında yer alan kapitalist ekonominin hüküm sürdüğü mekâna hızlı ve kuralsız bir geçiş yer almaktadır. Elbette bu geçiş toplumsalın yeniden yapılanması sürecini anlamada tek başına yeterli bir neden değildir. Daha ziyade, her iki sistemde, aile kurumunun örgütlenme biçimleri ve daha özeldir kadınlık ve erkeklik nosyonlarının nasıl kurulduğu, diğer bir ifadeyle, eril ve dişil iktidar mücadelelerinin gündelik yaşamda nasıl serimlendiği ve toplumsal ve kültürel olarak söz konusu nosyonlara nasıl anlamların yüklendiği meselesi daha belirleyicidir. Bir başka ifadeyle, toplumsalın yeniden yapılanma içinde girdiği üçüncü dönem, yapısal koşulların ve bireysel yaşam deneyimlerinin iç içe geçtiği, ekonominin toplumsal ve kültürel olanla kesiştiği bir dönemdir. Dolayısıyla, göç, aile, ekonomi ve toplumsal cinsiyet imgelemleri, birbirleriyle ilişki bir biçimde, sınırın açılmasından günümüze dek çeşitli değişimlerin ve dönüşümlerin yaşanmasını salık vermiştir. Bu yaşanmışlık, sınırda yaşayanların belleklerinden çıkan sonuçlar üzerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak; sınırın üç farklı dönemi, sınırda yaşayanların belleklerinden de anlaşılacağı üzere, kendi içinde ve birbiriyle karşılaştırıldığında çok farklı toplumsal dinamikleri içermektedir. Bu dinamikleri en fazla deneyimleyen toplumsal kesim ise, sınırda yaşayanlardır. Sınırdışı yaşayanlar, sınırdışı süreklilikleri, kırılmaları ve kopuşları doğrudan deneyimleyen, her dönemin sorunlarıyla iç içe yaşayan, bunları belleklerine kazıyan ve günümüze taşıyanlardır.

Kaynakça

- Akyüz, L. (2014), Liminal alanlar olarak sınırlar: Türkiye-Gürcistan sınırında ekonomik yaşam ve etnik kimliklerin sınır deneyimleri. *Toplum ve bilim*, 131. 84-104.
- Alver, K. (2007). Siteril hayatlar: kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, Köksal, (2017), Mekân ve hafıza. *Sosyoloji divanı*, 10. 269-273.

- Aytaç, Ö. (2006). Mekân(ın) sosyolojisi: toplumsalın yeniden kuruluşu. *Sosyoloji ve coğrafya (sosyoloji yillığı - kitap 15)*. Ertan Eğribel & Ufuk Özcan (Yay. Haz.). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Bora, A. (2012). *Kadınların sınıfı: ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brown, W. (2011). *Yükselen duvarlar zayıflayan egemenlik*. Emine Ayhan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?*. Alaeddin Şenel (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Donnan H. & Wilson T. W. (2002). *Sınırlar: kimlik, ulus ve devletin uçları*. Zeki Yaş (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası göç ve ulusaşırı toplumsal alanlar*, Azat Zana Gündoğan & Can Nacar (Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Genç, D. (2014). Türkiye'nin yabancıların hareketliliğine ilişkin sınır politikası. *Sınır ve sınırdışı: türkiye'de yabancılar, göç ve devlete disiplinlerarası bakışlar*, Didem Danış & İbrahim Soysüren (Edt.). Ankara: Notabene Yayınları.
- Göka, Ş. (2001). *İnsan ve mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gürşimşir, İ. (2012). Metaforik bir kapan olarak bellek, *Neye yarar hatıralar? bellek ve siyaset çalışmaları*. Pınar Melis Yelsalı Parmaksız (Der.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. Mehmet Morali (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karabağ, S. (2014). *Jeopolitik açıdan sınırlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. Bahar Tırnakçı (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koday, Z. (1994). Sınır ticaretimiz bakımından sarp sınır kapısının önemi. *Atatürk üniversitesi Türkiyat araştırmaları enstitü dergisi, 1*, 123-134.
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânın üretimi*, Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar I-II*. Sedef Özge (Çev.). İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Neyzi, L. (2013). *Ben kimim? türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik*. Hande Özkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*, Mehmet Emin Özcan (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ören, K. & Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *HAK-İŞ uluslararası emek ve toplum, 1*, 34-59.
- Özdalga, E. (2016). *Tarihsel sosyoloji*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Paasi, A. (1998). Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows, *Geopolitics, 3*, 69-88.
- Şenoğuz, H. P. (2014). Türkiye-Suriye sınırında bir kasabadan sözlü tarihle sınıra bakmak. *Sınır ve sınırdışı: türkiye'de yabancılar, göç ve devlete disiplinlerarası bakışlar*. Didem Danış & İbrahim Soysüren (Der.). Ankara: Notabene Yayınları.
- Tekin, F. (2012). Sosyolojik açıdan sınır: Derecik örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28*, 27-48.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2018), *2016 Türkiye göç raporu*. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.